

Anna Kuśmirek

"Biblia Hebraica Quinta : Fascimile 18 : General Introduction and Megilloth", Adrian Schenker et al., Stuttgart 2004 : [recenzja]

Collectanea Theologica 77/1, 185-189

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adrian SCHENKER et al., *Biblia Hebraica Quinta: Fascimile 18: General Introduction and Megilloth*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2004.

Biblia Hebraica Quinta (BHQ) jest to pierwszy tom piątej edycji serii znanej jako „Biblia Hebraica” (BH) z tekstami Biblii Hebrajskiej. Tom ten obejmuje tekst i aparat krytyczny pięciu ksiąg biblijnych zwanych *Chamesh Megilloth*: Rut, Pieśń nad Pieśniami, Kohelet, Lamentacje i Księga Estery.

Po ogólnym wprowadzeniu (*General Introduction*) do BHQ w językach: angielskim (s. VII-XXVI), niemieckim (s. XXVII-L) i hiszpańskim (s. L-LXXI) znajdują się dwie strony przykładowe, które ilustrują, jak posługiwać się zarówno tekstem, jak i przypisanym do niego aparatem krytycznym (*Figure 1: Sample of an Apparatus Entry Illustrating the Presentation of the Text Critical Cases*, s. LXXIII; *Figure 2: Sample Page Illustrating the Features of the Layout*, s. LXXIV-LXXV). Prócz tego mamy tu też, jak zwykle, listy siglów, symboli i skrótów (*Sigla, Symbols and Abbreviations*, s. LXXVI-LXXXIV); definicje wyrażań stosowanych do charakteryzacji wariantów wraz z ich wykazem w porządku alfabetycznym (*Definitions and Abbreviations for the Terms used to Characterize Readings*, s. LXXXV-XCIV); słowniczek wyrazów zwyczajowych dla *masorah parva* (*Glossary of Common Terms in the Masorah Parva*, s. XCV-XCVII); tabele akcentów masoreckich przewidzianych dla tekstów prozą i dla poezji (*Table of Accents*, s. XCVIII-C). Część pierwszą kończy krytyczne wydanie tekstu hebrajskiego *Megilloth: Rut* oprac. J. De Waard (*Ruth*, s. 3- 10), *Pieśń nad pieśniami* oprac. P. B. Dirksen (*Canticles*, s. 11-24), *Kohelet* oprac. Y. A. P. Goldman (*Qoheleth*, s. 25-53), *Lamentacje* oprac. R. Schäfer (*Lamentations*, s. 54-72); *Księga Estery* oprac. M. Sæbø (*Esther*, s. 55-68).

Część druga składa się z komentarza do tekstu wydania krytycznego pięciu ksiąg biblijnych w odniesieniu do odrębnych sekcji. Każda z nich jest podzielona według tych pięciu ksiąg: Rut, Pieśń nad Pieśniami, Kohelet, Lamentacje, Estera. Pierwszy rozdział to wprowadzenie (*Introduction*, s. 5*-20*), drugi zawiera uwagi do *masorah parva* (*Notes to the Masorah Parva*, s. 25*-34*), natomiast trzeci dotyczy uwag do *masorah magna* (*Notes on the Masorah Magna*, s. 27*-46*), rozdział czwarty to komentarz na temat aparatu krytycznego (*Commentaries on the Critical Apparatus* s. 51*-136*). Część tę kończy bibliografia podająca cytowane dzieła (*Works Cited*, s. 151*-168*).

We wprowadzeniu została przedstawiona historia wcześniejszych wydań krytycznych Biblii Hebrajskiej. Pierwsze cztery krytyczne wydania ukazały się w XX w. Pierwsza (BHK¹ = Biblia Hebraica Kittel) ukazała się drukiem w 1906 r. staraniem Württembergische Bibelanstalt. Dystrybucji podjął się Hinrichs Verlag

w Lipsku, analogicznie ukazało się drugie wydanie w 1913 r. Edycje te opierały się na tekście Jakuba ben Chajjima (Bomberg, 1524-1525), czyli na najważniejszym tekście Biblii Żydowskiej, będącym w użyciu przez ponad 450 lat, jak również na wydaniu Korena. Dzięki tym edycjom tekst Biblii Hebrajskiej stał się dostępny dla uczonych chrześcijańskich i żydowskich. Wyposażone one były w aparat krytyczny prezentujący zwięzłą historię tekstu wątpliwego fragmentu, której zakres i dokładność często były ograniczone, ponieważ były kopiowane na podstawie publikacji i aparatu krytycznego dawniejszych komentatorów. Dostęp do mikrofilmów z poszczególnymi manuskryptami był jednak utrudniony.

W latach 1929-1937 ukazała się trzecia edycja Biblii Hebrajskiej (BHK³ = Kittel/Kahle) wydanej w Stuttgarcie również przez Württembergische Bibelanstalt, które od 1981 r. zmieniło nazwę na Deutsche Bibelgesellschaft. W wydaniu tym R. Kittel wprowadził istotne zmiany. Przyjął za podstawę nowo odkryty tekst, zwany tekstem Aarona ben Aszera, reprezentowany przez tzw. Kodeks Leningradzki – Kodeks L. Nazwa pochodzi od miejsca przechowywania, leningradzkiej biblioteki Saltikov-Shchedrin – obecnie Narodowej Biblioteki Publicznej w St. Petersburgu. Kodeks L (1005 r.) jest najstarszym na świecie tekstem kompletnej Biblii Hebrajskiej. Po raz pierwszy także dołączono *masorah parva* z tekstu leningradzkiego oraz zastosowano nowy aparat krytyczny. Stało się to dzięki dokładnym studiom Paula Kahle, który przekonał Rudolfa Kittela, wydawcę, do przełożenia terminu opublikowania trzeciej edycji BHK, tak by jako tekst bazowy BHK³ mogły posłużyć filmy Kodeksu L. Kahle był w Leningradzie w 1926 r. i udało mu się na dwa lata wypożyczyć ten kodeks do Lipska, gdzie wykonał jego zdjęcia. Oryginały z Lipska zaginęły podczas II wojny światowej, jednak w bońskim Oriental Seminar sporządzono kopię tych filmów, przypuszcza się, że BHK i BHS powstały na bazie zdjęć z Bonn.

Z BHK korzystali uczeni i studenci prawie 40 lat. Wydanie to było różnie oceniane, szczególnie jeśli chodzi o warianty tekstu, które były skażone, a które należało wybrać, zawierało również zestawienia tekstów oparte na stanie ówczesnej wiedzy.

W 1977 r. w Stuttgarcie ukazała się czwarta edycja *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS = BH⁴). W wydaniu tym znalazł się nowy aparat, mniej przedmiotowy, a także po raz pierwszy – zestawienie *masorah magna* sporządzonej przez Gerarda Weila na podstawie masory L wraz z innymi dostępnymi rękopisami. Obecnie w powszechnym użyciu jest właśnie ta czwarta edycja Biblii Hebrajskiej. Nie uwzględnia ona jednak w całości wyników badań nad zwojami znad Morza Martwego. W porównaniu z trzema pierwszymi wydaniem BHS lepiej prezentuje historię przekazu tekstu, nie wykluczając wariantów występujących w zwojach biblijnych znalezionych na Pustyni Judzkiej. Zastosowany aparat zawiera mniej ocen rozstrzygających, a sam tekst, opracowany przez Hansa Petera Rügera z Tübingen a następnie przez Adriana Schenkera, lepiej oddaje warianty z mikrofilmów L.

Obecna, piąta edycja (BHQ) stanowi wielki krok naprzód w zakresie krytyki tekstu Biblii Hebrajskiej. W dalszym ciągu zastosowanie znajduje tu tekst L, ponieważ jest to najstarszy dostępny w całości manuskrypt Biblii Hebrajskiej, opiera się jednak na zdjęciach wykonanych w Leningradzie w 1990 r. przez przedstawicieli Centrum Starożytnych Rękopisów Biblijnych Szkoły Teologicznej w Claremont w Kalifornii, z towarzyszeniem fotografów z grupy West Semitic Research z Uniwersytetu Południowej Kalifornii. Ze slajdów z kodeksu L korzystał komitet redakcyjny BHQ. Zdjęcia te wyjaśniły wiele wariantów wątpliwych z filmów Kahlego, łącznie z niezwykle wyraźnie naniesioną *masorah magna* z L na marginesach górnym i dolnym. BHQ odtwarza tekst L tak, jak pojawia się on na filmach, nawet błędy własne skryby, które znajdują się w aparacie danego fragmentu oraz w komentarzu redakcyjnym do aparatu. Tekst bazowy przedstawia również warianty uszkodzonych fragmentów kodeksu, co zostaje wyraźnie zaznaczone w aparacie.

Istotną cechą BHQ jest prezentacja tekstu z uwzględnieniem *te'amim* oraz znaków akcentu masoreckiego. Ważnym rezultatem studiów nad zwojami z Pustyni Judzkiej było lepsze zrozumienie historii przekazu tekstu i wynikające z tego stopniowo coraz większe uznanie TM jako tekstu składającego się z pięciu integralnie połączonych elementów: spółgłosek, samogłosek, akcentów, przerw i znaków masoreckich. Seria BH występuje w charakterze trwałego świadka, najpierw zastosowania L począwszy od BHK³, w której przynajmniej wydrukowano *masorah parva* na marginesach bocznych, w której jednak w warstwie poetyckiej w zasadzie pominięto *te'amim* oraz przerwy w tekście w imię nowoczesnych metod rozbioru tekstu; następnie dodanie *masorah magna* do BHS, w której jednak w zasadzie pominięto akcenty masoreckie i przerwy w poezji tekstu; a wreszcie całkowite zintegrowanie wszystkich pięciu elementów TM w HUB i BHQ. BHQ nadaje więc właściwą rangę zjawisku pełnej masory i czerpie z niej korzyści.

Druga główna cecha BHQ to zasadnicza zmiana w zastosowanej hermeneutyce krytyki tekstu w porównaniu z jej poprzednikami. Wzorem poprzednich edycji (inaczej niż HUB) zajmuje się ona tylko niektórymi przykładami tekstu, kładąc nacisk na te, które mają podstawowe znaczenie dla przekładu i egzegezy. Aparat BHQ rzeczywiście służy osobie korzystającej z tego wydania, daje materiał niezbędny do zdiagnozowania prawdziwych wariantów w historii przekazu danego fragmentu, w przeciwieństwie do pseudo-wariantów, tak by czytelnik sam był w stanie ocenić sytuację przy minimalnym wtrącaniu się ze strony edytorów. W BHQ przy każdym rozdziale znajdują się odrębne sekcje zatytułowane: *Uwagi do masorah parva*, *Uwagi do masorah magna* oraz *Komentarz do aparatu krytycznego*, tak by jasno ukazać czytelnikowi, w jaki sposób zlokalizowane są prawdziwe warianty w historii przekazu tekstu.

Zmiana w hermeneutyce w momencie wielkiego podziału stała się również przyczyną rozwoju *masorah finalis*, w której oprócz obliczenia liczby słów w danej księdze odnotowano również inne informacje, pomocne skrybie przy przepisywaniu każdego słowa na właściwym miejscu, i to bez względu na wynikające z tego znaczenie tekstu. Na ten czas przypada także początek rozwoju *masorah parva* i *magna*, czyli pochodzących od skryby uwag zapisanych na marginesach tekstu, które miały strzec dokładności przekazu werbalnego, za to niekoniecznie konkretnego znaczenia, czemu służyły *te'amim* i przerwy w tekście. Sporadycznie można spotkać *masorah parva*, która miała chronić jakieś odchylenie w tekście przed tym, by skrybę nie naszła ochota poprawienia tego miejsca na skutek przyzwyczajenia lub zapamiętania fragmentu podwójnego (dubletu). Często w jakimś dublecie pojawia się *masorah parva* pojedynczego słowa, celem powstrzymania skryby od harmonizacji obu fragmentów, choćby nawet nie były one w istocie niczym więcej, jak tylko dwiema odrębnymi formami tego samego tekstu (co ma miejsce w przypadku Ps 18 czy 2 Sm 23, które aparat BHS do podanych fragmentów skłonny jest harmonizować w celu ukazania wczesnej formy tego poematu). Musieliśmy także stawić czoło wyzwaniu polegającemu na tym, że wcześniejsza historia powstawania jakiegoś tekstu często pokrywała się z historią jego przekazu, co tym bardziej podkreślało konieczność podjęcia decyzji co do tego etapu przekazu, na którym stan tekstu wydawał się najbardziej wiarygodny pod względem krytycznym.

Edytorami poszczególnych ksiąg BHQ są: J. De Waard, P. B. Dirksen, Y. A. P. Goldman, R. Schäffer, M. Saebø. Oprócz pracy Gerarda Weila na rzecz *masory* BHS, po raz pierwszy edytorem jest ktoś inny niż protestanci z Europy. Będzie to naprawdę pierwsze wydanie Biblii Hebrajskiej faktycznie międzynarodowe, międzyznanowe i ekumeniczne.

Każda z pięciu ksiąg biblijnych zawartych w tomie podlegającym recenzji ma: (1) wprowadzenie; (2) uwagi do *masorah parva*; (3) uwagi do *masorah magna*; (4) komentarze do aparatu krytycznego; (5) dane bibliograficzne cytowanej literatury. Wszystkie wprowadzenia zgrupowane są razem (1*-24*) i przedstawiają wszelkie dostępne informacje o źródłach starożytnych, które pozwalają badać najważniejsze świadectwa tekstualne do każdej z ksiąg w językach: hebrajskim, greckim, łacińskim, syryjskim i aramejskim. Zawierają one również cenne wykazy miejsc paralelnych, jeżeli w tekście każdego świadectwa hebrajskiego pojawiają się przerwy, a zwykle zamykają je wyrazy wdzięczności za pomoc udzieloną przez innych. Uwagi do *masorah parva* (25*-36*) to generalnie komentarze objaśniające edytora do danego wpisu, natomiast uwagi do *masorah magna* (37*-50*) to zasadniczo rozwinięte „przekłady” wpisu poświęconego jakiemuś fragmentowi, które przedstawiają odnośniki skryby do bardziej znanych numerów rozdziałów i wierszy.

Komentarze do aparatu krytycznego poszczególnych ksiąg (51*-150*) mają tym większą wartość, że przedstawiają również subiektywne opinie każdego

z edytorów na temat związanych i zasadniczo neutralnych uwag towarzyszących poszczególnym aparatom, umieszczonych jak zwykle pod tekstem. Tu właśnie edytor wyraża swoje zdanie o tym, co owych kilka świadectw wnosi do historii danego tekstu, czasem wpisy te porównuje z aparatem poprzednich wydań BH, tu też swobodnie podaje przyczyny wyboru takiej czy innej lekcji – a zdarza się, że również swoje domniemanie co do wersji wcześniejszej, która mogła doprowadzić do zaistnienia świadectw wzajemnie sprzecznych. Wiele tego rodzaju subiektywnych opinii znalazło się w samym aparacie we wcześniejszych edycjach BH, natomiast w BHQ rzadko są one dołączane do aparatu, za to zupełnie słusznie zaprezentowane zostają w komentarzach osobistych edytora. Tym sposobem aparat krytyczny zawiera podstawowe dane, z których czytelnik może skorzystać, by wyrobić sobie własną ocenę wyboru fałszywych lub prawdziwych świadków tekstu, podczas gdy komentarz przedkłada obecne zdanie edytora, natomiast nie musi takim być w ramach przyszłego zastosowania BHQ. Dzięki temu komentarze można w przyszłości aktualizować, a nie będzie zachodziła konieczność tworzenia w tym celu całej nowej BH.

Edytorzy pierwszego *fascimile* BHQ podkreślają znaczenie tego wydania, ukazującego, jaką drogę przebyła krytyka tekstu w czasach współczesnych. Wraz z edytorami projektu Hebrew University Bible (HUB) uważają, że przed krytyką tekstu stoi zadanie wskazania autentycznych wariantów wśród zachowanych starożytnych i średniowiecznych świadectw tekstualnych, a jej celem jest określenie, na jakim etapie w starożytnej historii przekazu tekstu należałoby sytuować wybrany wariant, najbardziej wiarygodny pod względem krytycznym. W ostatecznym zamierzeniu krytyka tekstu ma proponować, jak można by go odczytywać w tłumaczeniu i jakie jest jego miejsce w krytycznej analizie. BHQ stara się sprostać temu zadaniu, jak również dostarcza środków pozwalających określić cel i ostateczny zamiar każdego z rozpatrywanych przypadków. To wydanie krytyczne tekstu Biblii Hebrajskiej otwiera szeroki wachlarz krytyki tekstu, który doznaje także oczyszczenia i staje się dostępny zarówno dla początkujących studentów, jak i dla uczonych.

Anna Kuśmirek, Warszawa

W. DIETRICH (red.), *David und Saul im Widerstreit. Diachronie und Synchronie im Wettstreit. Beiträge zur Auslegung des ersten Samuelbuches*, Orbis Biblicus et Orientalis 206, Fribourg/Göttingen 2004, ss. 312.

Publikacja ta jest plonem sympozjum, które odbyło się we wrześniu 2003 r. na uniwersytecie w Bernie (Szwajcaria). Uczestniczyło w nim 17 uczonych (w tym